

Yana Kotets*Vasyl Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)*

Problems of Religious-Confessional Identity of Vasyl Stus

The article considers and analyzes the formation of the religious identity of Vasyl Stus. The views of researchers on the religious beliefs of Stus, namely Halyna Yastrubetska, Olena Ruda, Nila Zborovska, Viktor Marynychak, Roman Krylovets, Oleg Bezverkhy, are described. It is worth noting that their views are radically different. Some scholars even consider Vasyl Stus a Buddhist or a Freemason. However, most researchers are convinced that the poet has a religious worldview. The evolution of worldview beliefs and its reflection in the work of Stus is considered. We see, based on the study of creativity, that Stusiv's search for God continues in the difficult conditions of the Mordovian camps and the Magadan exile. Moreover, in captivity they become more profound, tragic. It is clear that when talking about a particular religious affiliation or orientation of the poet, most authors rely on their own religious preferences. Therefore, when studying the religious aspects of his philosophy, we must first turn to the works and records of Stus himself, the testimony of eyewitnesses and comrades in the dissident movement, the memories of relatives of the poet, and especially his son - Dmitry Stus. After analyzing the artist's work, we see that all his work is imbued with the spirit and images of Scripture, reinterpreted on the basis of his own religious experience, which he received while in the pre-trial detention center of the Kyiv KGB in 1972. The results of our study show that Vasyl Stus's poems are characterized by moral self-sufficiency, which gave the poet the strength to build "from himself", "from within" all the reality he needed - up to Ukraine and God. Actually, these topics: Resistance, "eternal Ukraine", God, outlined the semantic range of Stus's poems. These poems were written by both a religious practitioner and a prisoner of the Soviet death camps, in which the cold of solitary confinement symbolically corresponds to human loneliness in the abyss of evil.

Keywords: religious identity, worldview, confessionalism, morality, self-fulfillment, "Palimpsests", search for God

Яна Котець*Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)*

Проблеми релігійно-конфесійної ідентичності Василя Стуса

У статті розглянуто та проаналізовано формування релігійної ідентичності Василя Стуса. Охарактеризовано погляди дослідників щодо релігійних переконань Стуса, а саме Галини Яструбецької, Олени Рудої, Ніли Зборовської, Віктора Маринчака, Романа Криловець, Олега Безверхого. Варто зазначити, що їх погляди є радикально різними. Деякі вчені розглядають Василя Стуса навіть як будиста чи масона. Однак, більшість дослідників переконані, що поету притаманний релігійний світогляд. Розглянуто еволюцію світоглядних переконання та її відображення у творчості Стуса. Ми бачимо, на основі дослідження творчості, що Стусівські богошукання продовжуються і у важких умовах мордовських таборів і магаданського заслання. Більш того, вони в умовах неволі набувають більш глибинного, трагічного характеру. Зрозуміло, що говорячи про ту чи іншу релігійну належність або орієнтацію поета більшість авторів спираються на власні релігійні вподобання. Тому при дослідженні релігійних аспектів його філософії треба звернутися насамперед до творів та записів самого Стуса, свідчень очевидців-однотаборників та соратників по дисидентському руху, спогадів родичів поета, й насамперед його сина – Дмитра Стуса. Провівши аналіз творчості митця, ми бачимо, що вся його творчість просякнена духом та образами Святого письма, переосмислених на основі власного релігійного досвіду, який він отримав насамперед знаходячись у слідчому ізоляторі київського КДБ в 1972 році. Результати нашого дослідження демонструють, що для віршів Василя Стуса є характерною моральна самодостатність, яка давала поетові силу вибудовувати «із себе», «зсередини» усю необхідну йому реальність – аж до України та Бога. Власне, цими темами: Спротив, «вічна Україна», Бог, окреслене смислове коло Стусових віршів. Ці вірші написані водночас релігійним практиком і в'язнем радянських таборів смерті, в них холод карцеру символічно відповідає самотності людини в безодні зла.

Ключові слова: релігійна ідентичність, світогляд, конфесійність, моральність, "самособоюнаповнення", "Палімпсести", богошукання

Вступ.

Незважаючи на те, що Василь Стус пішов у вічність вже 36 років тому, значення його героїчного, мученицького шляху, його поезій та філософських інтенцій зберігають велику цінність й до нашого часу. В своєму слові він намагався не тільки передати абсурдність тієї епохи в якій він жив, але знайти шлях до спасіння людського в людині, шлях до творчого розкриття та звеличення людської душі. Тому велике значення в його філософсько-поетичній спадщині займає релігійна тематика, його поезія насичена метафорами та символами релігійного, здебільше християнського походження.

Аналіз досліджень і публікацій.

Так про певну конфесійну орієнтацію В. Стуса писали Галина Яструбецька, Олена Руда, Ніла Зборовська, Віктор Маринчак, Роман Криловець, Олег Безверхий та інші дослідники. Переважна більшість авторів не надто переконливо намагаються довести, що релігійний світогляд Василя Стуса був християнським. Роман Криловець вважає поета буддистом. (Криловець, 2006). Зборовська припускала, що він міг бути масоном. (Зборовська, 2009, с. 311). Сучасні вінницькі дослідники Олег Безверхий та Тетяна Пірус заявляють, що наприкінці життя Стус став язичником. (Безверхий, Пірус, 2017, с. 13).

Мета дослідження. Таким чином, метою нашої статті є з'ясування релігійно-конфесійної належності Василя Стуса, еволюції його світоглядних переконань та її відображення в творчості поета і мислителя.

Результати дослідження.

Як відомо, Василь Стус народився в селі Рахнівка на Вінниччині, де в кожному селі до початку колективізації був православний храм. Але в 1938 році, коли народився поет, храм був вже закритий і відкритими носіями православної релігійності залишалися лише люди похилого віку. В одному з листів до сина Василь Стус пише: «Пам'ятаю, як у Рахнівці, де я лишився з бабунею (тато і мама поїхали на Донбас), я проказував за нею "Отче наш, іже еси на небеси". Два слова каже вона – я повторюю...». (Стус, 1997). Наскільки віруючими були батьки Стуса сказати важко.

Як відомо у місті Сталіно (таку назву мав Донецьк у 1924-1961 роках) на липень 1941 року не залишалося жодного православного храму й лише під час німецької окупації (коли місту повернули стару назву – Юзівка) відкрилися 13 православних приходських церкви, які втім наприкінці 1950-х– початку 1960-х під час хрущовської «атеїстичної компанії» знову були закриті. Родина Стусів, що перебувала як і більшість мешканців сталінських околиць у постійній скруті та виснажливій праці навряд

чи була активними віруючими цих храмів, але дотримувалися певних православних традицій.

Потрапивши в 1954 року у студентсько-вчительське, а згодом армійське та мистецьке середовище, Василь Стус не переймався як і більшість його сучасників релігійними питаннями: релігійність була фактично витіснена на маргінес суспільного життя. Навіть більшість представників тодішнього дисидентського руху (за виключенням певних осіб з Західної України де зберігалася традиційна релігійність) дотримувалися атеїстичних переконань. Релігійно-містичні духовні пошуки багатьох шістдесятників були доволі різноманітними та іноді набували достатньо екзотичних форм: це й захоплення буддизмом та східними релігіями взагалі, й неоязичництво, й власні релігійно-містичні конструкції (наприклад сонцебожництво Миколи Руденка). Євген Сверстюк в своїй знаменитій роботі «Блудні сини України» писав: «Філософсько-ідеологічна парадигма шістдесятників здебільшого включала всі гуманістичні маски та псевдоніми соціалізму і дець проходила краєм філософського ідеалізму та релігії, тобто не дуже виходила за межі легальності» (Сверстюк, 1993). Він же згадував свій новорічний тост в майстерні Людмили Семикіної: «Щоб ми ніколи ні перед ким не схилились, тільки перед Сонцем». «Звичайно, за цим Сонцем стояв Абсолют. Але сонце є сонце. Слово Бог тут прозвучало б у вакуумі: ми не були до нього готові. То були милі носталгічні спогади уламків традиції, яку віднесла ріка життя.... Лінія світогляду проходила на грані релігії, яку поважали і навіть любили, як маму» (Сверстюк, 1993).

В ранніх віршах Стуса ми не знаходимо будь-яких посилок на релігійні постаті та метафори. Лише під впливом переслідувань після виступу 1965 року та інших трагічних подій поет у збірці «Зимові дерева» звертається до релігійної проблематики. В знаменитому вірші «Отак живу: як мавпа серед мавп» (1968) вже з'являється звернення до Бога, який поки що розуміється Стусом доволі абстрактно:

«О Боже праведний, важка доука –
сліпорожденним розумом збагнуть:
ти в цьому світі – лиш кавалок муки,
отерплий і розріджений, мов ртуть»
(Стус, 1994)

Стусівські богошування простежуються і в наступних віршах, що увійшли до збірки «Веселий цвинтар», наскрізь пронизаній екзистенціалістською проблематикою.

Особливо неортодоксальним є знаменитий стусівський вірш 1970 року, який згодом у дещо зміненому вигляді увійшов до знаменитих «Палімпсестів» (їх «магаданської версії»):

«В мені уже народжується Бог
і напівпам'ятний, напівзабутий,
немов і не в мені, а скраю смерти,
куди живому зась – мій внук і прадід –
пережидає, заки я помру.» (Стус, 1994)

Серед багаточисельних тлумачень цього найбільш неоднозначного з релігійних позицій віршу, ми зустрічаємо твердження про нову релігійність Стуса (М. Балаклицький, 2001, с. 95), поступовість прозрінь (Г. Колодкевич 2011, с. 188), втримання вищої духовної сутності (М. Коцюбинська 1995, с. 137) або еволюцію від людини абсурду до людини релігійної (О. Руда 2014, с. 122).

Нам вдається остання версія найбільш вірогідною, але еволюція від екзистенціалізму до християнського персоналізму у Стуса відбувається досить переривчасто, через використання багатьох екзистенціалістських концептів та їх персоналістське переосмислення. Первісний варіант вірша пов'язаний зі стусівською поетичною інтерпретацією знаменитої сартрівської сентенції з «Екзистенціалізму» про людину яка «є лише тим, що сама із себе робить». Подібний хід думок ми зустрічаємо і в листі Стуса до дружини і сина (від 14.09.1981): «Людина – твориться, самонароджується. Уяви, що Бог, який творить людей, то Ти є сам. Ти є Бог. Отож, як Бог самого себе, мни свою глину в руках, поки не відчуєш під мозоллями кремінь. Для цього в Тебе найкращий час – Творися ж!» (Стус, 1997 с., 395).

Тяжке захворювання (резекція шлунка), відсутність належного лікування призводить до фізичних страждань, які поет намагається долати власним «самособоюнаповненням» та невтомними духовними пошуками. Ще перебуваючи в камері попереднього ув'язнення він пише вірш-молитву в якому Бог з'являється образом караючого Пантократора, носія «гніву пречистого». В. Стус звертається до Бога не з проханням ласки, а благає дати – «гніву пречистого, за допомогою якого обіцяє витримати всі Господні випробування. Ліричний герой віршу висловлює подяку Богові, що надає можливість залишатися собою, вистояти, витримати всі тортури, утвердитись в своїй правді на основі Божої підтримки:

«Господи, гніву пречистого
благаю – не май за зле.
Де не стоятиму – вистою.
Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією
довжу його в віки» (Стус, 1994)

В поезіях Стуса тюремного та магаданського періодів за підрахунками А. Маркіної слово «Господь» як звертання використовується 33 рази

(підрахунки здійснено на основі збірки творів В. Стуса у 12 томах (1, 3, 5 томи)) (Маркіна, 2014). Досить часто він звертається й до біблійських образів і сюжетів, втім іноді звертався й до релігійних образів інших релігійних традицій: ще у вірші «Накликання дошу» (1965) він використовує язичницькі мотиви, знаменитий вірш «За читанням Ясунарі Кавабати» (1972) несе відбиток зацікавлення дзен-буддизмом і взагалі далекосхідною релігійністю.

Василь Стус був знайомим з нігілістичною філософією Ф. Ніцше, з його знаменитим виразом «Бог помер». Але він розуміє його в дещо іншому сенсі: екзистенційного почуття бога полишеності, яке виникає з огляду на жорстокості, які чиняться людьми, нелюдські кривди яких зазнають праведники. В умовах тодішньої радянської дійсності йому інколи здавалося, що Бог добра та справедливості полишив цей світ, а залишився «потворний бог – почвар володар і владика люті» (Маркіна, 2014).

Повернувшись до Києва в 1979 році, В. Стус редагує остаточний київський варіант своїх «Палімпсестів». На підставі аналізу цього тексту сучасна українська поетка та літературознавець Галина Яструбецька стверджує, що богошукання Стуса зазнали серйозних коректив: поет-мислитель «пройшовши “дорогу болю”, усвідомив, що, хоч би як високо людина сягнула, хоч би як вдивлялась “у проруб край світів”, вона не може вийти за раз і назавжди визначені межі, яких у рамках земного існування не переступити жодній людині, попри те, що їй дарована необмежена можливість готувати Господню дорогу й вирівнювати стежки його (“горі горою бути”))» (Яструбецька 2012, с. 224).

Деякі дослідники, вважають, що всі Стусові «Палімпсести» просякнені духом та образами Святого письма, переосмислених на основі власного релігійного досвіду. Лірика «Палімпсестів» насичена й новозаповітними сентенціями в яких Стус осмислює образ Ісуса Христа крізь призму власного мученичества в ув'язненні та під час важкої хвороби. Про це свідчать цитати з творів збірки: «і плоть, мов знята із хреста», «моїх зотлілих доль хрести». В збірці присутні й відомі євангельські сюжети, які митець трактує по своєму, на основі власних переживань та страждань, а саме сюжет про Голгофу («Знов Голгота осквернена»), суд над Христом («Що перед вами, судді, не клонюся») та зрада Христа Іудою («коли в усі сліди ступає тінь Іуди») (Стус, 1997, с. 220).

Але вершиною стусівського богошукання періоду «Палімпсестів» вважається вірш, що відкриває цю збірку: «Гойдається вечора зламана віть». Цей вірш Василь Стус пише орієнтовно в

1975–1976 роках, відбуваючи тоді покарання у таборах Мордовії. На початку твору поет передає своє відчуття єднання з Божественним Всесвітом, містичні переживання власного відчуження:

«Гойдається вечора зламана віть,
і синню тяжкою в осінній пожежі
мій дух басаманить. Кінчилися стежі:

нам світ не належить – бовваном стоїть»
(Стус, 2009)

Наприкінці вірша поет звертається до Господа і просить у нього «високого краху» та свободи своєї самореалізації. Йому болить доля народу, як його власна, але «надвечір'ї» своїх душевних терзань він спрямовує всі сили, що б врятувати свою самотність.

Останні роки свого життя (1980–1985), як відомо, Василь Стус перебував у тюремному ув'язненні та Кучинському концтаборі (Пермський край). Умови перебування тут були значно гіршими ніж в попередніх місцях позбавлення волі. В своїх «Таборових зошитах», які вдалося передати закордон, Стус напише: «Спроба щоденника в цих умовах – спроба відчайдушна: таких умов, як тут, люди не пам'ятають ні з Мордовії, ні на чорних зонах, ні з Сосновки. Одне слово, режим, запропонований у Кучино, сягає поліцейського апогею» (Стус, 1994). Поет зазнає переслідувань, важко хворіє, більшість написаного ним конфіскується наглядачами концтабору, особливо після публікації в закордонному часописі «Сучасність» 1983 року його записок «З таборового зошита». Але й в цих умовах Василь Стус, може ще більш напружено, відчуваючи наближення власної смерті, продовжує свої філософсько-релігійні пошуки. Причому ці пошуки стають більш ґрунтовними, але про їх результати ми можемо лише здогадуватися (оскільки, як відомо, знищили збірку віршів «Птах душі» з приблизно 300 віршами втрачена як і інші останні записи). Останній факт дає можливість до різних спекуляцій в сучасній літературі з приводу релігійних поглядів поета в останні роки його життя: від захоплення буддизм до зречення від християнства та прийняття язичництва.

Підставою до першої позиції є лист Василя Стуса до рідних від 4 березня 1984 року в якому ділиться власними висновками щодо прочитаної ним книжки Н. В. Абаєва про чань-буддизм: «Мені дуже подобається теза гуманізму, за яким до всього живого (рослин і тварин) треба ставитися, як до людини. І те, що людина повинна жити, як усесвіт малий. Тобто, що все, наявне в усесвіті, є в людині. Отож, нам треба лише збудити в собі ці космічні сили і жити, піддавшись їхній волі, не чуючи спротиву своєї сваволі. Добре, що вчать звільнюватися од своїх

егоїстичних станів (як зайвого сміття існування), а бути в приторочених емоціях космічних стихій, тобто в стані постійної душевної (світової) гармонії. Втратити себе, щоб бути всімсвітом, не знаючи ні смерті, ні народження, а лише знати всесущих станів» (Стус, 1997, с. 458-459).

Але відомо, що й раніше Стус захоплювався східними релігійно-духовними практиками (згадаємо вірш «За читанням Ясунарі Кавабати», написаний раніше), але це не перетворювало його на буддиста. Думка ж острозького дослідника Романа Криловця про те, що «незадовго до смерті В. Стус відкриває для себе релігію, до якої ішов усе життя, яку витворив і виплекав у своєму серці.... Поет знаходить себе у чань(дзен)-буддизмі! Тому його творчість слід розглядати і крізь вчення Бодхидхарми – дзен-буддизм» вдається нам доволі спірною та непідтвердженою жодними свідченнями (Криловець 2006, с.163).

Не меншу популярність зараз має версія про навернення Василя Стуса в кучинських концтаборах до «язичництва». Вже згадані вище О. Безверхий та Т. Пірус безапеляційно стверджують, що «в останні місяці (можливо, роки) свого життя Василь Стус був прибічником релігії, яку називав "язичництвом"». (Безверхий О. С., Пірус Т. П., 2018, с.13-17). В якості аргументації вони наводять відомі спогади співкамерника Василя Стуса в 1984-му та на початку 1985 року російського монархіста Леоніда Бородіна та Записку №10 з «Таборових зошитів».

Наведемо спогади (інтерв'ю) Бородіна з власним перекладом українською (оскільки вони публікувалися лише російською мовою), що стосуються релігійних поглядів Стуса: «Дуже цікавим було його ставлення до християнства. Воно було подвійним, так скажемо. Причому, як поет, він міг через деякий час висловлювати думку з деяким іншим аспектом. Про християнство ми говорили багато. Крайня його точка, яку він назавтра міг не повністю повторювати, полягала в тому, що слов'яни мали прекрасну релігію, життєздатну, життєствердну, яка була одноприродною їм біологічно, так би мовити. І надалі своєму розвитку з цієї язичницької релігії могла виробитися якась природна, властива саме цьому народу релігія, яка б не відбилася надалі згубно на його історії. А християнство, привнесене ззовні з психологією смирення, приниженості якійсь авторитарності, заклало в слов'янську свідомість цей момент, який послабив опір фактор психологічних структур. Або може трохи різкіше це було сказано. Другого дня на цю тему він міг говорити трохи інакше» (Нецензурний Стус, 2003, с. 19-20).

Як бачимо, в цих спогадах мова йде лише

про богошукання Василя Стуса, його міркування про долю України та роль, яку в ній відіграло православ'я, він вказує на деякі позитивні риси давньослов'янського язичництва, але при цьому жодним чином не ідентифікує себе з ним.

Другий аргумент вінницьких дослідників також є достатньо слабким. Місце з «Таборових зошитів» про яке вони пишуть відоме ще 1983 року й має достатньо багато різних інтерпретацій. Наведемо його: «Думаю про 1000-ліття християнства в Україні. Гадаю, що було зроблено першу помилку – візантійсько-московський обряд, що нас, найсхіднішу частину Заходу, прилучив до Сходу. Наш індивідуалістично-західний дух, спертий деспотичним візантійським православ'ям, так і не зміг вивільнитися з цієї двоїстості духу, двоїстості, що витворила згодом комплекс лицемірства. Здається, що пасеїстичний дух православ'я тяжким каменем упав на молоду, невизрілу душу народу – призвів до жіночості духу, як атрибута нашої духовності» (Стус, 1994).

Але чомусь О. Безверхий та Т. Пірус не звертаються до наступного запису там Василь Стус пише: «Можливо, важило і те, що величезна брила духовного християнства впала на юну душу, на її ще не зміцнілі плечі. В кожному разі жертвою православ'я ми є найбільшою. Вийти з-під його східних чар ми так і не змогли. Це знищило нашу вітальну, життєву енергію. Негативний вплив християнізації на мову, здається, можна вичленити. Але там уже була течія, плін національної історії (Безверхий О. С., Пірус Т. П., 2018, с.13-17).

На підставі цих розсудів вінницькі дослідники однозначно стверджують, що мислитель остаточно «визначився у своєму ставленні до християнства як негативного духовного явища в історії Українського Народу, пояснюючи таке відношення звинуваченнями у смиренності, приниженості, авторитарності християнства, яке послабило здатність українців до опору та негативно відбилося на українській історії» (Безверхий О. С., Пірус Т. П., 2018, с.13-17).

Але як бачимо, це зовсім не остаточний світоглядний вибір поета. Тим більше, про що йде мова про православ'я чи християнство загалом. Відомий острозький філософ та письменник Петро Кралюк дотримується щодо цих записів дещо іншої точки зору. Він стверджує, що Василь Стус тут дещо прямолінійно трактує непрості історичні процеси, пов'язані з поширенням християнства на українських землях. Коли приймалося християнство за часів князя Володимира, ще не було офіційного розділення на католиків і православних. Власне,

якщо говорити про Київську Русь, то тут це розділення особливо не відчувалося. Зрештою, православ'я в його ослов'яненому варіанті (мається на увазі кирило-мефодіївська традиція) дало чимало позитивів для культурного розвитку давньоруського суспільства. Щодо «візантійсько-московського обряду», то це явище пізніших часів (XVI–XVII ст.) (Кралюк, 2013).

Але мова про інше. Попри історичні неточності, Стус відверто демонструє свою прихильність до європейських цінностей, в т. ч. і в плані релігійному. Він протиставляє католицький Захід православному Сходу. Вважає, що ми, українці, мали б належати до католицького світу. Хоча це не говорить відкритим текстом, але однозначно прочитується між рядками. Стус сприймає православ'я як національне зло, вказуючи, що воно вирвало українців із західного світу й кинуло в світ східний. Для українців, котрі зорієнтовані на православ'я, це виглядає як крамола. Адже багато хто сприймає в нас цю релігію як національну віру українців. Стус, як бачимо, був іншої думки.

Точка зору П. Кралюка нам здається більш аргументованою, тим більше, що ніяких інших свідчень про прийняття Василем Стусом «язичництва» ми не маємо. Йому твердження О. Безвершого та Т. Пірус про те, що «Василь Стус сам визначив свою релігійну ідентичність як «язичник», тому будь-які спроби «переформатування» його релігійної приналежності наприкінці життя видаються неетичними» вважаємо не тільки науково не обґрунтованим, але й неетичним по відношенні до близьких поета до яких він звертався з останніми листами переповненими християнської любові (Безверхий О. С., Пірус Т. П., 2018, с.13-17).

В своєму останньому листі до рідних від 3 березня 1985 року, вже передбачаючи свій наступний шлях у вічність, Василь Стус пише: «І, рятуючись од розпачу, пристаєш на одне: що Бог дасть – те й буде. І на все – воля Господня...» (Стус, 1997). Навряд чи слова могли належати язичнику, який зрікся християнства.

Втім, ще 2005 року на «Радіо Свобода» відбулася цікава дискусія з приводу релігійних поглядів Василя Стуса на якій свої думки висловили найближчий соратник поета-борця Євген Сверстюк, сучасний український філософ і публіцист Віталій Пономарьов, львівський філософ Тарас Возняк та син Стуса – Дмитро Стус.

Є. Сверстюк стверджував, що безперечно Василь Стус був релігійною людиною, незважаючи на те, що він був позбавлений можливості «піти до церкви і слухати літургію». Що ж стосується його вищенаведеного

міркування про «пасеїзм православ'я і вплив православ'я на психологію народу», то Сверстюк стверджує, що це є приклад чесного мислення. «Це – широка розмова і небезпідставна, бо, власне кажучи, активна церква, яка ставить широкі вимоги і абсолюти, яка єднає націю, яка робить націю – це одна справа, а церква, яка є наче і необов'язковою, залишає людей напіввіруючими і дуже часто відсохує людей від віри – це є тема, про яку треба думати і про яку Василь Стус думав тоді вже» (Споконвіку було Слово, 2005).

Остаточну крапку в цій дискусії поставив син поета – Дмитро Стус, який висловив відношення батька до релігії таким чином: «Немає ніяких сумнівів, що Василя Стуса слід вважати глибоко віруючою людиною. Інша справа, що він був дуже толерантний до інших віросповідань. Фактично, він був християнином, але при цьому толерував усі інші релігії. Хоча не думаю, що він би був за інших умов, яких би склалося його життя, людиною, яка би ревностно ходила до церкви» (Споконвіку було Слово, 2005).

Висновки.

Таким чином, можна беззаперечно стверджувати, що світоглядні переконання Василя Стуса мали принаймні з кінця 1960-х років, коли він остаточно позбавляється марксистсько-атеїстичних ілюзій, безперечну релігійну складову.

Його погляди не мали ортодоксального характеру, більш того, він висловлював доволі критичне відношення до православної

церкви та віри, її ролі в українській історії та сучасному розвитку. В своїх релігійних пошуках Василь Стус намагався поєднати різні релігійні традиції, залишаючись при цьому християнським мислителем. Його християнство можна вважати позаконфесійним, неортодоксальним та гуманістичним. Для нього було характерним також богошукання з елементами гуманістичного богоборства, але вони врівноважувалися його зверненнями до мученического образу Христа.

При цьому Василя Стуса не можна вважати представником певної християнської конфесії. Він досить критично відносився до офіційного православ'я та його ролі в історії України. Мислитель цікавився протестантизмом та його роллю в розвитку європейської цивілізації. При цьому для нього є характерною толерантність до нехристиянських релігій (особливо дзен-буддизму та давнього українського язичництва). Твердження про його відречення від християнства та прийняття язичництва наприкінці життя є невідповідним існуючим документальним свідченням та суперечить тим настроям, які він висловлював в своїх тюремних записах та останніх листах.

В нелюдських умовах в'язниць, концтаборів та заслання саме твердість духу, яка мала власне релігійне підґрунтя, стала тим стрижнем життєвої стратегії та творчості, який становив основу його особистості. Більш того, в кінці свого життя він все більше схиляється до християнсько-персоналістського світогляду.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Балаклицький М. „Нова релігійність” Василя Стуса // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. Вип. 6: Василь Стус в контексті європейської літератури: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції (Донецьк, 20–21 вересня 2001 р.). Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2001. С. 95–100.

Безверхий О. С., Пірус Т. П. Релігійні погляди Василя Стуса. Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті відомого українського поета, перекладача, літературознавця і правозахисника. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018.

Зборовська Н. Василь Стус і сакраментальність: масон чи християнин? Кур'єр Кривбасу. 2009. № 230–231. С. 311–324.

Колодкевич Г. Варіанти тексту В. Стуса „В мені уже народжується Бог...” : естетика прозрінь // Літературознавчі студії: збірник наукових праць Інституту філології Київського нац. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. 2011. Вип. 31. С. 188–193.

Коцюбинська М. Стусове «самособоюнаповнення» Сучасність. 1995. – № 6. – С. 137–144

Кралюк П. Василь Стус як європеець. День. 5 квітня, 2013. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/vasil-stus-yak-ievropeiec>

Криловець Р. Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести»). Молода нація. 2006. № 1 (38).

Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2. Упорядкування Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 320 с.

Руда О. Духовний простір художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар»: спроба християнського прочитання поезії «В мені уже народжується Бог...». Актуальні проблеми української літератури і фольклору. 2014. № 21–22. С. 122–134.

- Сверстюк Є. Блудні сини України. Упорядник Тарас Марусик. Київ: Т-во «Знання» України, 1993. 256 «Споконвіку було Слово»: 20-та річниця загибелі Василя Стуса. Радіо Свобода. Прага, 3 вересня 2005 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/934260.html>
- Стус В. З таборового зошита. Твори: у 4 т., 6 кн. Л.: Просвіта. 1994. Т. 4. – С. 485–502.
- Стус В. Зібрання творів : у 12 т. Том п'ятий : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус) [редкол.: Д. Стус (голова) та ін.]. К. : Факт, 2009. 768 с.
- Стус В. Лист до дружини і сина. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. Львів: Вид. спілка «Просвіта». Т. 6 (Додатковий). Кн. 1: Листи до рідних / Ред. кол.: М. Коцюбинська та ін.; Упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська; Підготов. текстів О. Дворко; Авт. прим. М. Коцюбинська. 1997. 495 с.
- Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. Львів: Вид. спілка «Просвіта». Т. 3. Кн. 1: Палімпсести / Ред. кол.: М. Коцюбинська та ін.; Упоряд., прим., підготов. варіантів Д. Стуса; Авт. передм. Д. Стус. 1999. 485 с.
- Яструбецька Г. І. Поезія В. Стуса: образно-понятійний континуум. Волинь філологічна: текст і контекст. Портрет кафедри української літератури у часі: зб. наук. пр. / упоряд. І. М. Констанкевич. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. № 13. С. 224–233.
- Яструбецька Г. І. Тезаурус В. Стуса крізь призму містичного. Наукові записки. Серія «Філологічна». Острогор: Видавництво національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 21 С. 374–384.

REFERENCES

- Balaklytskyi M. (2001) „Nova relihiinist” Vasyliia Stusa. Aktualni problemy ukraïnskoi literatury i folkloru. [New religiosity” by Vasyl Stus. Actual problems of Ukrainian literature and folklore]. Vyp. 6: Vasyl Stus v konteksti yevropeiskoi literatury: Materialy 2-yi Vseukraïnskoi naukovoï konferentsii (Donetsk, 20–21 veresnia. Donetsk: Vyd-vo DonNU, S. 95–100. [In Ukrainian].
- Bezverkhyy O. S., Pirus T. P. (2018). Relihiini pohliady Vasyliia Stusa. Vasyl Stus: zhyttia, ideolohiia, tvorchist, sotsiopolitychnyi i literaturnyi kontekst [Religious views of Vasyl Stus. Vasyl Stus: life, ideology, creativity, socio-political and literary context]: Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo- praktychnoi konferentsii, prysviachenoi vshanutanniu pamiati vidomoho ukraïnskoho poeta, perekladacha, literaturoznavtsia i pravozakhysnyka. Vinnytsia: DonNU imeni Vasyliia Stusa. [In Ukrainian].
- Kolodkevych H. (2011). Varianty tekstu V. Stusa V meni uzhe narodzhuietsia Boh. [God is already born in me]: estetyka prozrin // Literaturoznavchi studii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu filolohii Kyivskoho nats. un-tu imeni T. H. Shevchenka. Vyp. 31. 188–193. [In Ukrainian].
- Kotsiubynska M. (2005). Stusove «samosoboïunapovnennia» [Stus's "self-filling" Suchasnist]. № 6. S. 137–144. [In Ukrainian].
- Kraliuk P. (2013). Vasyl Stus yak yevropeiets. [Vasyl Stus as a European]. Den. 5 kvitnia. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/vasyl-stus-yak-ievropeiec>. [In Ukrainian].
- Krylovets R. (2006). Filosofska poeziia Vasyliia Stusa (na materialy zbirk «Veselyi tsvyntar» i «Palimpsesty»). [Philosophical poetry of Vasyl Stus (based on the collections "Merry Cemetery" and "Palimpsests")] Moloda natsiia. № 1 (38). [In Ukrainian].
- Netsenzurnyi Stus. (2003). [Obscene Stus]. Knyha u 2-kh chastynakh. Chastyna 2. Uporiadkuvannia Bohdana Pidhirnoho. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. 320. [In Ukrainian].
- Ruda O. (2014). Dukhovnyi prostir khudozhnogo svitu zbirk Vasyliia Stusa «Veselyi tsvyntar»: sprobha khrystianskoho prochytannia poezii «V meni uzhe narodzhuietsia Boh...». [The spiritual space of the artistic world of Vasyl Stus's collection "Merry Cemetery": an attempt at a Christian reading of the poem "God is already born in me ..."]. Aktualni problemy ukraïnskoi literatury i folkloru. № 21–22. 122–134. [In Ukrainian].
- «Spokonviku bulo Slovo» (2005). [From the beginning was the Word]: 20-ta richnytsia zahybeli Vasyliia Stusa. Radio Svoboda. Praha, 3 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/934260.html>. [In Ukrainian].
- Stus V. (1994). Z taborovoho zoshyta [From the camp notebook]. Tvoru: u 4 t., 6 kn. L.: Prosvita. T. 4. 485–502. [In Ukrainian].
- Stus V. (1997). Lyst do druzhyny i syna [Letter to his wife and son]. Stus V. Tvoru: U 4 t., 6 kn. Lviv: Vyd. spilka «Prosvita». T. 6 (Dodatkovi). Kn. 1: Lysty do ridnykh / Red. kol.: M. Kotsiubynska ta in.; Uporiad.: O. Dvorko, M. Kotsiubynska; Pidhotov. tekstiv O. Dvorko; Avt. prym. M. Kotsiubynska. 495. [In Ukrainian].
- Stus V. (1999). Tvoru: U 4 t., 6 kn.). [Works: In 4 vols., 6 books]. Lviv: Vyd. spilka «Prosvita». T. 3. Kn. 1: Palimpsesty / Red. kol.: M. Kotsiubynska ta in.; Uporiad., prym., pidhotov. variantiv D. Stusa; Avt. peredm. D. Stus. 485 s. [In Ukrainian].
- Stus V. (2009). Zibrannia tvoriv : u 12 t. Tom piatyi : [Collection of works: in 12 volumes. Volume five: Palimpsests]. (Naïpovnishyi nezavershenyi korpus) [redkol.: D. Stus (holova) ta in.]. K. : Fakt. 768 s. [In Ukrainian].
- Sverstiuk Ye. (1993). Bludni syny Ukrainy. [Prodigal Sons of Ukraine]. Uporiadnyk Taras Marusyk. Kyiv: T-vo «Znannia» Ukrainy. 256. [In Ukrainian].
- Yastrubetska H. I. (2011). Tezaurus V. Stusa kriz pryizmu mistychnoho. [Stus through the prism of the mystical.]. Naukovi zapysky. Serii «Filolohichna». Ostroh: Vydavnytstvo natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Vyp. 21. 374–384. [In Ukrainian].

- Yastrubetska H. I. (2012). Poeziia V. Stusa: obrazno-poniatiinyi kontynuum. [Poetry of V. Stus: figurative-conceptual continuum]. Volyn filolohichna: tekst i kontekst. Portret kafedry ukrainskoi literatury u chasi: zb. nauk. pr. / uporiad. I. M. Konstankevych. Luts'k : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. № 13. 224–233. [In Ukrainian].
- Zborovska N. (2009). Vasyl Stus i sakramentalnist : mason chy khrystyianyn? [Vasyl Stus and sacramentality: Mason or Christian?] Kurier Kryvbasu. № 230–231. 311–324. [In Ukrainian].

Kotets Yana

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-8567-2409>, kostenkoyana1992@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 04.09.2021

Схвалено до друку / Accepted: 29.09.2021